

УДК 336.7

Михайловська І.М., Безвух С.В.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Досліджено діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Проаналізовано діяльність страхових компаній зі страхування вкладів у банківських установах. Розкрито переваги та недоліки даних двох способів захисту вкладів у банківських установах в Україні

Ключові слова: захист вкладів, страхування вкладів, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, страхова компанія.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток банківської системи України 2004 – 2007 років змінився поширенням фінансової та економічної криз та спадом їхньої діяльності у 2008 – 2009 роках. На сьогодні в банківському секторі ми спостерігаємо: скорочення темпів приросту ресурсної бази, відтік депозитів, недовіра клієнтів до банківських установ, збільшення випадків невчасного погашення кредитів, зростання проблемних кредитів, збитковий результат діяльності та ін. Наслідком вищеперерахованих процесів та впливу фінансової кризи є: по 5 банках розпочата процедура ліквідації, у 17 банках введений тимчасовий адміністратор.

Враховуючи існуючі проблеми, для банківської системи України на сьогодні є важливим: відновлення довіри клієнтів (вкладників) з метою збереження діючої ресурсної бази, тобто припинення відтоку депозитів фізичних осіб та суб'єктів господарювання; забезпечення повернення виданих кредитів. Саме створення чи посилення існуючих систем захисту вкладів в банківських установах дасть змогу відновити довіру суб'єктів економіки до банківських установ.

Дослідженням системи гарантування вкладів в Україні та страхування вкладів страховими питаннями в різний період часу займалися такі науковці: Волосович С. [1], Тринчук В. [1], Павлюченко Т. [2] та інші.

Мета статті. Дослідити діючі способи захисту вкладів в банківських установах в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні можна виділити два діючих способи захисту вкладів суб'єктів економіки в банківських установах в Україні. Перший полягає у системі захисту вкладів, яка представлена Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Другий – у страхуванні існуючого вкладу в страховій компанії. Розглянемо кожен із них детально.

Захист вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Історично в Україні формувалась експліцитна система гарантування вкладів. Тобто, відносини є чітко законодавчо регульованими, створено Фонд,

існують ставки відрахувань у Фонд учасниками, визначено розміри гарантованих сум та окреслено процедуру повернення вкладу із збанкрутілого банку тощо.

Фонд є державною економічно незалежною і неприбутковою спеціалізованою установою, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб.

Згідно з Законом України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» учасниками Фонду є банки – юридичні особи, які зареєстровані в Державному реєстрі банків, що ведеться Національним банком України, та мають банківську ліцензію на право здійснювати відповідну діяльність. Участь у Фонді зазначених банків є обов'язковою [3, 5].

Джерелами формування Фонду є:

–початкові збори з учасників Фонду (1,0% статутного капіталу протягом 30 календарних днів із дня одержання банківської ліцензії на здійснення банківської діяльності);

–регулярні збори з учасників (тимчасових учасників) Фонду (двічі на рік по 0,25% загальної суми вкладів, включаючи нараховані відсотки);

–спеціальні збори з учасників (встановлюється, якщо доходи Фонду є недостатніми для виконання ним у повному обсязі своїх зобов'язань);

–кошти, внесені Національним банком України в розмірі 20,0 млн. грн. (були внесені при створенні Фонду);

–щорічні внески Національним банком України;

–доходи від операцій з державними цінними паперами України;

–кредити Кабінету Міністрів України, Національного банку України та ін. (ліміт кредитування на наступний рік встановлюється щорічно як десятикратний розмір надходжень від учасників (тимчасових учасників) за 1 півріччя поточного року);

–пеня учасників (тимчасових учасників);

–доходи від депозитів в Національному банку України.

Основним джерелом поповнення Фонду є регулятивний збір від учасників. Протягом 2003–2008 років він не був нижчим 82,0 % усіх надходжень. Виняток становив лише період з 2001 по 2002 рік, коли була висока дохідність по ОВДП (у 2001 році) та великий розмір повернення коштів від ліквідаційних комісій (у 2001, 2002 роках).

Фінансування Фонду в Україні на різних етапах було різним. Так, при створенні Фонду воно було спільним, тобто держава в особі Національного банку України зробила перший внесок та початкові внески провели всі банки-учасники. Але при існуванні Фонду його наповнення до 2008 року проводиться лише учасниками (початкові, регулярні збори, пеня), тобто фінансування було приватним. Із 2008 року Законом України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» передбачено щорічне відрахування коштів Національним банком України.

В Україні діє система гарантування вкладів із обмеженим розміром відшкодування втраченого вкладу в банківській установі (Таблиця 1 [4, 5]). Встановлюється сума, яка буде повертатися в разі неплатоспроможності.

Вклади, що не перевищуватимуть даної суми будуть повертатися в повному розмірі, а вклади більші – лише в її розмірі. Дана система є досить простою та зрозумілою для вкладника.

Згідно з Законом України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» гарантуванню не підлягають вклади: членів наглядової ради, ради директорів і ревізійної комісії банку-банкрута; працівників незалежних аудиторських фірм, що проводили перевірку банку-банкрута протягом останніх 3 років; акціонерів, частка яких перевищує 10,0 % статутного капіталу банку-банкрута; третіх осіб, що діють від імені вкладників за попередніми пунктами; вкладників, які не ідентифіковані ліквідаційною комісією; вкладників, які отримують від банку-банкрута пільгові проценти та фінансові привілеї, що призвели до погіршення фінансового стану банку-банкрута; що не використовуються для здійснення підприємницької діяльності; суб'єктів господарювання.

Таким чином, гарантуванню підлягають вклади фізичних осіб в національній та іноземній валюті на іменних рахунках та не використовуються для ведення підприємницької діяльності.

Розмір Фонду постійно зростає, що підвищує його надійність. Це видно з таблиці 1. Якщо у 1999 році він становив 0,04 % ВВП, то у 2008 році вже склав 0,31 % від ВВП, тобто зріс на 0,27 % протягом 9 років відносно ВВП, який, зауважимо, також зростав. Дане зростання Фонду відносно ВВП забезпечувалось швидким його накопиченням від ВВП. Це підтверджується порівнянням темпів зростання ВВП та Фонду з Таблиці 4. Лише у 2001 році темпи зростання Фонду були меншими від темпів зростання ВВП. Суттєво, що в цьому році розмір Фонду взагалі скоротився на 11,6% відносно показників попереднього року. Протягом інших років темпи зростання Фонду були вищими від темпів зростання ВВП, що дозволило йому підвищити свою частку відносно останнього (ВВП). Так, у 2000 році перевага становила 17,8%, у 2002 році – 115,4 %, у 2003 році – 37,7 %, у 2004 році – 38,5 %, у 2005 році – 26,1 %, у 2006 році – 15,1 %, у 2007 році – 21,5 %, у 2008 році – 91,8 %.

Поряд із зростанням розміру Фонду в Україні відбувалось зростання гарантованої суми відшкодування. У 2008 році, згідно з розпорядженням директора Фонду, дана сума була збільшена до 150 000,0 гривень на одного вкладника в одному банку.

Темпи зростання депозитного портфеля та вкладів фізичних осіб частково відрізняється від темпів зростання розміру Фонду. Темпи зростання Фонду мають бути ближчими до темпів зростання вкладів фізичних осіб, оскільки на основі вкладів фізичних осіб формується сам Фонд. Тому темпи зростання Фонду будуть відрізнятися від темпів зростання депозитного портфеля та вкладів суб'єктів господарювання. Відмінність між темпами зростання Фонду та вкладів фізичних осіб зумовлена такими причинами: виплати Фондом гарантованих вкладів за ліквідованими банками, надходження в Фонд коштів від ліквідаційних комісій, не включення всіх вкладів до гарантованих, надходження коштів до Фонду з інших джерел наповнення.

Таблиця 1

Динаміка зростання Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та депозитного портфеля банківських установ в Україні протягом 1998-2008 років

Показники	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ВВП номінальний, млн. грн.	102593	130442	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	720731	950503
Темп зростання ВВП, %	-	127,2	130,4	120,1	110,6	118,4	129,1	127,9	123,3	132,5	131,9
Розмір Фонду, тис. грн.	-	52500	77800	68800	155508,8	242775	406983,1	626700,8	867019,2	1335548,3	2987327,4
Темп зростання Фонду, %	-	-	148,2	88,4	226,0	156,1	167,6	154,0	138,4	154,0	223,7
Депозитний портфель, млн. грн.	8279	12156	18738	25674	37715	61617	82959	134754	185917	283875	359740
Темп зростання депозитного портфеля, %	-	146,8	154,2	137,0	146,9	163,4	134,6	162,4	137,9	152,7	126,7
Вклади фізичних осіб, млн. грн.	3119	4319	6780	11338	19302	32396	41611	74778	108860	167239	217860
Темп зростання вкладів фізичних осіб, %	-	138,5	156,9	167,2	170,2	167,8	128,4	179,7	145,6	153,6	130,3
Гарантований розмір відшкодування вкладу банку-учасника на кінець року, грн.	500	500	500	1200	1500	2000	3000	5000	15000	50000	150000
Темп зростання гарантованої суми, %	-	100,0	100,0	240,0	125,0	133,3	150,0	166,67	300,0	333,33	300,0

Захист вкладів в банківських установах страховими компаніями.

Страхувальником можуть бути як самі банки (страхують свою відповідальність з повернення депозитів), так і вкладники (страхують ризик

своєчасного повернення банками депозитів і відсотків). Значного поширення страхування депозитів в Україні в практичній діяльності комерційних банків не набуло. Проте, якщо до фінансової кризи комерційні банки не були зацікавлені в проведенні цього страхування, то сьогодні, коли відсутня довіра до банківської системи і банки не мають значного приросту депозитів, питання страхування своєї відповідальності з повернення депозитів є досить привабливим.

Можна виокремити такі причини того, що комерційні банки не були зацікавлені у страхуванні своєї відповідальності з повернення депозитів:

1) страхування ними своєї відповідальності з повернення депозитів вказувало б на їх ненадійність, неможливість прогнозувати власні кредитні ризики й терміни повернення депозитів;

2) це додаткові витрати банків, а оскільки маржа між ставками депозитів і кредитів з кожним роком зменшувалася, рентабельність банківських операцій не була такою високою, як результат, і банки не бажали проводити таке страхування.

До кризи вкладники не звертали значної уваги на фінансовий стан комерційного банку, вкладаючи власні грошові кошти в той банк, де була вища ставка по депозиту. Сьогодні ж для більшості вкладників є головним не високий відсоток по депозиту, а гарантоване повернення своїх грошових коштів. Саме тому деякі комерційні банки («Терра Банк», «Кредитпромбанк») вводять послугу страхування депозитів.

Зниженням довіри вкладників до банківської системи вирішили скористатися і страховики, які почали активно просувати послугу із страхування депозитів. Ще кілька років тому, коли збанкрутіли «Інтерконтинентбанк», банк «Гарант» і «Київський універсальний банк», ринок страхових послуг вже видавав продукт страхування депозитів фізичних осіб. Тоді перелік страхових випадків в різних пропозиціях був досить обширним: від мораторію НБУ, неправомірних дій третіх осіб, до банкрутства банку, неповернення грошей після закінчення терміну внеску. Та й тариф був символічний – 1% від суми внеску. Тоді послуга не була затребувана – ситуація на фінансовому ринку була досить стабільною. Ніхто подумати не міг, що такі випадки можуть відбутися [3]. Сьогодні послугу страхування депозитів вже пропонують «Страхові традиції», «Альфа-страхування», страхова група «ТАС» та інші страхові компанії. Проте, у кожній компанії свої особливості: хтось продає свою страховку за вкладами в якийсь конкретний банк, деякі пропонують її всім бажаючим, незалежно від того, де розміщені гроші, деякі обслуговують тільки клієнтів системних банків (там ризик несприятливої ситуації – мінімальний). Як правило, пропозиції страхування депозитів стосуються тих банків, з якими страховик має певні домовленості про взаємодію. Відповідно, і розраховувати на цю послугу зможуть лише клієнти таких банків [2].

Підвищений попит на страхування депозитів притаманний вкладникам-юридичним особам. Це й не дивно, адже у разі банкрутства банку, населенню

гроші з депозитів відшкодуватиме Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, а у підприємств такої преференції немає.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб відшкодує суму внеску в одному банку до 150 тисяч гривень з відсотками, а страхова компанія – тільки суму внеску, оскільки відсотки – це вже прибуток, а недоотриманий прибуток не може вважатися прямим збитком. За статистикою, більше 98% всіх внесків фізичних осіб – менше 150 тис. грн. Та, якщо декілька системних банків почнуть рушитися, компенсації Фонду на всіх не вистачить. З іншого боку, якщо всі банки «валитимуться» одночасно, то у страхових компаній теж не вистачить засобів на покриття збитків. Проте, з Фондом можливі тяганина, недолік грошей тощо. Страхова ж компанія готова відшкодувати збитки протягом 1–3 місяців. Махінації з двома компенсаціями – від Фонду гарантування вкладів і від страхової компанії - виключені з тієї причини, що після отримання відшкодування ви передаєте страховику свої права на отримання депозиту.

Вартість страхування депозитів для населення й підприємств однакова. Ціна поліса залежить від того, на який термін і до якого банку внесений депозит. Чим менший термін депозиту, тим менший ризик того, що банк за цей час збанкрутує, тим дешевше страхівка, і навпаки. Це ж стосується і надійності банків – лідери банківського ринку по активах, по власному капіталу з хорошими рейтингами менш схильні до настання страхових подій, відповідно, й тарифи відрізнятимуться. У «найбільш ненадійних» тариф доходить до 3–3,5% страхової суми, яка, як правило, дорівнює сумі депозиту, тобто, маржа заробітку фактично нівелюється. Втім, страховики і банки цього не приховують: в Альфа-страхуванні, наприклад, укладають договори з банками, депозити яких страхують. Ті, у свою чергу, певною мірою знижують процентну ставку, таким чином «покриваючи страховий тариф». Термін дії договору страхування співпадає з депозитним договором.

Що ж являє собою поліс страхування депозиту? Так, у Страхових традиціях, де обслуговують вкладників великих системних банків, страхують депозити до 8 млн. грн. Страховим випадком вважається той, за якого клієнт не може отримати свої гроші з рахунку через банкрутство банку (деякі компанії включають також і ліквідацію, і навіть санацію банку). Причому застрахувати свої гроші можуть і ті, у кого вже є депозитні вклади, і ті, хто тільки зважився відкрити рахунок.

Важливим моментом є форма компенсації внеску. «Страхові традиції», наприклад, валютний внесок повертають в гривнях по курсу НБУ на дату укладення договору страхування. Це може обернутися як збитком, так і вигодою. Якщо курс долара виросте, вкладник (він же страхувальник) недоотримає очікувану суму, а якщо впаде – страховикові доведеться переплачувати. У Кредитпромбанку, який працює з страховою компанією «Служба страхування 611», валютні внески повертатимуть у валюті внеску [2].

Відмовити в страхуванні депозиту можуть, якщо він є заставою по кредиту, виданому банком або перевищує граничну суму страхування (у деяких страхових компаніях є межа в декілька мільйонів гривень).

Обираючи оптимальну програму страхування депозиту варто розуміти, що страхуватися в спорідненій банку страховій компанії не має сенсу, оскільки, якщо такий банк рушитиметься, то він «забере» з собою і «свою» страхову компанію.

Висновки. Розглянуті способи захисту вкладів в банківських установах України є дієвими елементами захисту. На сьогодні поширенішим є захист вкладів Фондом гарантування вкладів, але причина в його обов'язковості. Поряд із державним обов'язковим захистом вкладів розвивається захист вкладів за допомогою їх страхування в приватних страхових компаніях.

Кожен із даних способів має свої переваги та недоліки:

–Фонд гарантування вкладів забезпечує захист вкладів фізичних осіб, а страхова компанія пропонує захист всім власникам вкладів (і суб'єктам господарювання, і фізичним особам та іншим);

–Фонд повертає вклад з відсотками, а страхова компанія відшкодовує лише розмір вкладу без відсотків;

–страхова компанія не встановлює обмеження в сумі захисту, а у Фонду вона становить 150 000,0 гривень.

Таким чином, при існуванні обов'язкового державного захисту вкладів в Україні буде розвиватись приватний захист, оскільки він дозволяє захистити вклади, що не підпадають під обов'язкове державне та забезпечує розподіл ризику неспроможності повернення вкладу серед різних страхових компаній.

Список використаних джерел

1. Волосович С., Тринчук В. Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 8. – С. 28–34.
2. Павлюченко Т. Чи варто страхувати депозит? / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ricardo.com.ua/money/insurance/61193.
3. Офіційний сайт Верховної Ради України // www.rada.gov.ua.
4. Офіційний сайт Національного банку України // www.bank.gov.ua.
5. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні // www.fg.org.ua.

Подано до редакції 4 грудня 2009 р.

Михайловская И.М., Безвух С.В.

Современное состояние и перспективы обеспечения защиты вкладов физических и юридических лиц в Украине

Исследовано деятельность Фонда гарантирования вкладов физических лиц. Проанализировано деятельность страховых компаний по страхованию вкладов в банковских учреждениях. Раскрыто плюсы и минусы данных двух способов защиты вкладов в банковских учреждениях в Украине.

Ключевые слова: *защита вкладов, страхование вкладов, Фонд гарантирования вкладов физических лиц, страховая компания.*

Muhailovska I.M., Bezuh S.V.

Current status and prospects of protection of deposits of physical persons and legal entities in Ukraine

Functioning of Deposit Guarantee Fund of individuals has been researched. Functioning of insurance companies of deposits insurance in banks has been analyzed. Positive and negative of these two methods of protection of deposits in banking institutions of Ukraine have been considered.

Keywords: *protection of deposits, deposits insurance, Deposit Guarantee Fund of individuals, insurance company.*

Михайловська Ірина Михайлівна - кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету.

Безух Сергій Володимирович - магістр з фінансів, асистент кафедри фінансів і банківської справи Хмельницького національного університету.